

SHAKESPEARE: HAMLET

VILNIUSI MENO FORTAS

VALAMI ÁZIK DÁNIÁBAN

A nemzetközi színházi élet egyik legnagyobb mai sztárjáról esküdt ellenségei sem mondhatnák, hogy túl fiatalon és emiatt esetleg érdemtelenül aratja sikereit. Eimuntas Nekrosiu^s inkább a mesterek generációjához volt sorolható már akkor is, amikor Hamlet-rendezésével 1998-ban elnyerte Moszkvában az Arany-maszk-, Itáliában pedig az Übü-díjat. Szintén ebben az évben alapítja meg hazájában Meno Fortas nevű társulatát. A világhírű és világhíró együttes vilniusi „bázisa” meglepő képet mutat az egyik jelentős kortárs színházi műhely iránt érdeklődőknek. A kétszintes épületben ugyanis hiába keresünk színpadot vagy akár csak próbateremre emlékeztető fekete dobozt. Az emeleten - a trófeagyűjteménnyel feléő plakátkollekcióval díszített falú iroda mögött - egyetlen, egyetemi kiselőadóra emlékeztető, valószerűtlenül hosszú, csupa ablak terem található. Itt készíti, érleli, sűríti előadásait hónapokon, néha éveken át Nekrosiuš, sajátos - ahogy ő mondja -, szívdobbanásokkal és nem fejből vezérelt munkamódszerével. Nevezhetnének aprólékosnak is, színpadi akciói nem csupán emocionálisan telítettek, de fizikálisan is veszélyesek, a színészekről tökéletes begyakoroltságot és nagyfokú koncentrációt igényelnek. A csoda mégis a próbafolyamat utolsó két-három hetében történik, amikor - átköltözve a Litván Nemzeti Színház nagyszínpadára - az összegyűjtött drámai matéria „kiszabadul a palackból”, betölti a teret és a közel négyórás előadásidőt. A *Hamlet* díszlete a Meno Fortas földszintjén található raktárhelyiség egyik sarkát foglalja el, ránézésre néhány egymásnak támasztott vasdarab, mely átlényegítve a világ jó néhány hatalmas színpadán bizonyult már megkerülhetetlen csomópontnak trónusként vagy fogaskerekre emlékeztető csillárként.

Nekrosius színházában nem a szellemek, hanem az elemek játsszák a főszerepet. Talán ennek is köszönheti külföldi érvényesülését; *Hamletje* is gond nélkül felcímkézhető az „északi”, „nedves”, „természetközeli” jelzőkkel. Vagyis jól megkülönböztethető a végig- elemzett, metaforák köré igazított rendezésektől. Ő maga egyébként is vonzódik a tárgyilagos dramaturgiához, például így foglalja össze a *Hamlet* utolsó felvonásának cselekményét: „A király megtudja, hogy Poloniust megölték. Angliába kívánja küldeni Hamletet, hogy elrejtse a gyilkosságot. Laertes visszatér Franciaországból: meg akarja tudni, ki ölte meg apját, és meg akarja bosszulni Ophelia halálát. A király és Laertes párbajt terveznek, melyben

Hamlet: Andrius Mamontovas

Hamletet mérgezett karddal sebeznek halálra. A párbaj. Laertes és Hamlet utolsó párbeszéde. Mindketten elvesznek. A király és királyné halála.”

A tömondatokra csupasított tragédia mégis lassan, szinte keservesen bontakozik ki, a jelenetek nem húznak valamifajta előre kódolt katasztrófa felé, az egyenrangú hősök bukása

éppoly bizonytalanul körvonalazódik, mint a színészek alakja a gyakran ködleppte színpadon. Mindenki egyformán kiszolgáltatott ebben a zord, szélfúttá környezetben, ahol a természet erői uralkodnak; bár az ember azt hiszi: hatalma van az elemek fölött, ez tűnékeny ábrándnak bizonyul, míg az anyag körforgásának jelenségei

Viktorija Kuodyté (*Ophelia*) és Andrius Mamontovas

félelmetes tényekként állnak előttünk. Nekrosiuš látomásában az eső, a jég, a tűz, a szén egymást váltó és kioltó játéka átszövi és átértelmezi a dráma szereplőinek mozgását, s természetesen mindenkinél jobban befolyásolja Hamlet útját. Ő a legkiszolgáltatottabb kifelé kényes családi viszonyainak, befelé egyre fokozódó félelmének. S ahányszor csak neki-buzdul, hogy - stílusosan mondva - tiszta vizet öntsön a pohárba, brutálisan szembesül a változékonyság állandóságával (a jég vízzé olvad, a tűz szénné éget), míg végül - az előadás legmegkapóbb képében - forró viaszeső alatt maga is át nem lényegül.

A címszerepben látható Andrius Mamontovas játékában mindvégig érzékelhető egyfajta hetykeség, provokációs szándék, melynek kifejezéséhez ügyesen használja a popszakmában szerzett tapasztalatát, lévén ő Litvánia leghíresebb énekese. Alakítása jól illik Nekrosiuš körforgáselméletébe, csak éppen pusztulását nem érezzük olyan pótolhatatlan veszteségnek.

Ámbár ma már tudhatjuk: a balti mester a *Hamlet* után a *Macbethet* és az *Othellót* színpadra állítva egy egész trilógiát szánt a shakespeare-i gondolat kifejtésére; tekintsük hát ezt az előadását nyitánynak, és bízzunk benne, hogy nem kell a következő, Budapesten rendezett Uniófesztiválra várni a folytatásra.

GÁSPÁR MÁTÉ

RÖVID SZÍNHÁZTÖRTÉNET

A Meno Fortas színházi stúdió 1998 januárjában alakult mint non-profit, magánjellelű közintézmény és jogi személy. Az intézmény egyik alapítója Eimuntas Nekrosiuš színházi rendező. A stúdió célja, hogy különböző színházi szakemberek tevékenységét egyetlen stúdió-klub fedele alá gyűjtse; élénk helyi és nemzetközi tevékenységet indítson meg a színházművészet területén; népszerűsítse és

képviselje a litván színházat; elősegítse különböző társulatok nemzetközi együttműködését; valamint hogy állami és magánfinanszírozású kulturális programokat valósítson meg Litvániában és külföldön.

1998-as megalakulása óta a Meno Fortas tevékenységének gerincét Eimuntas Nekrosiuš előadásai jelentik. Az első, Meno Fortas védjegyű előadás Shakespeare *Hamletje* volt, melyet 1997-ben mutattak be a LIFE-fesztiválon. Nekrosiuš már a társulat igazgatójaként vitte színre Shakespeare *Macbethjét*, melynek premierje 1999. január 22-én volt Vilniusban. Az előadás társproducerei voltak: Aldo Miguel Grompone, a Fondazione Orestiade és a Palermói Fesztivál 1900. Létrehozásában segítséget nyújtott a litván Kulturális Minisztérium.

Eimuntas Nekrosiuš jelenleg új előadáson dolgozik - Shakespeare *Othellóját* rendezi. A premier 2000 decemberében lesz.

A Meno Fortas csupán egyetlen próbateremmel rendelkezik, előadásait bérelt színháztermekben tartja.

EIMUNTAS NEKROSIUS

Színházi rendező, színész. 1952-ben született. Tanulmányait a moszkvai Lunacsarszkij Színházművészeti Intézetben végezte, 1978-ban diplomázott. 1978-79-ben a vilniusi Állami Ifjúsági Színházban, 1979-80-ban a kaunasi Drámai Színházban dolgozott. 1980-ban visszaszerződött a vilniusi Állami Ifjúsági Színházba, ahol a következő előadásokat rendezte: Jeliszejeva: *A négyoszög* (1981); Antanelis-Geda: *Szerelem és halál Veronában* (1982); Ajtmatov: *Az évszázadnál is hosszabb ez a nap* (1983); Csehov: *Ványa bácsi* (1986); Gogol: *Az orr* (1991). Nekrosiuš előadásai számos díjat kaptak Litvánia és a balti államok színházi fesztiváljain, valamint sikerrel szerepeltek nemzetközi színházi fesztiválok is. A rendező több állami művészeti díj kitüntetettje.

Nekrosiuš 1991 óta a LIFE (Litván Nemzetközi Színházi Fesztivál) igazgatója. A LIFE-fesztiválokon megrendezte többek között Puskin egyfelvonásosait: *Mozart és Salieri*. *Don Juan*. *A pestis* (1994); Csehov *Három nővérét* (1995) és Antanelis-Geda *Szerelem és halál Veronában* című művét. Mindhárom előadás több nemzetközi fesztiválon vett részt. 1994-ben Nekrosiuš mint az év legjobb rendezője megkapta a Litván Színházi Unió különdíját, a Balti Színházi Találkozó pedig a Baltikum legjobb színházi előadásának minősítette *Mozart és Salieri*. *Don Juan*. *A pestis* című produkcióját. Ugyanebben az évben az Európai Színházak Uniója és a Taorminai Művészeti Bizottság Nekrosiušnak ítélte az Európa Díj Új Realitások kis fokozatát.

Nekrosiuš 1997-ben mutatta be egyik legsikeresebb előadását, Shakespeare *Hamletjét*, mely már csaknem minden jelentős európai színházi

AKRITIKAI VISSZHANGBÓL

Ilyen Hamletet még sohasem láttunk, lélegzet-visszafojtva kell figyelni minden pillanatát. Az érzelemgazdag előadás visszarepít bennünket a múltba, és mélyen beleás a tudatunkba, hogy újra felfedezzük Shakespeare-t. Végeérhetetle-

nül el tudnánk nézni ezt a produkciót.

FRANCO QUADRI La
Repubblica, 1977. szeptember 19.

A rocksztár Andrius Mamontovas vilniusi színpadi bemutatkozása nem lett volna ilyen hatalmas esemény, ha nem áll mögötte Eimuntas Nekrosiuš. Nekrosiuš a balti államok legjelentősebb színpadi rendezője, és vitathatatlanul az európai színház egyik legnagyobb hatású egyénisége. *Hamletje* oly fekete, lármás és kegyetlen, amilyen fehér, csendes és kifinomult volt Antoine Vitez előadása. Erőteljes színpadi képei miatt a rendezőt korábban „a Baltikum Bob Wilsonjának” nevezték. Azóta erre az összehasonlításra már nincs szükség.

BRIGITTE SALINO
Le Monde, 1997. május 23.

A litván *Hamlet* olyan, mint egy könyörtelenül felzaklató ritmus, amelynek nyugtalan harmóniájától nem lehet szabadulni. Bár a színpadi képek tartalma, textúrája néha nehezen érthető, mégis elbűvölve nézzük az előadást, egyre inkább meggyőződve arról, hogy remekművet látunk.

A *Hamlet* kétségtelenül Nekrosiuš *opus magnuma*. A szokatlanul személyes előadás a rendező világképének, egyszersmind színháza költészetének összefoglalása. A litván rendező olyan merészen állítja színpadra a *Hamletet*, mintha saját poklát keresné benne.

LUKASZ DREWNIAK
Lengyelország

Nekrosiuš *Hamletje* konkrét és fájdalmasan valódi. Valódi a fizikai fájdalom, a félelem, a kegyetlenség tekintetében. A jég, a víz, a tűz, a hamu nem jelzészerrű, hanem olyan autentikus és érzékelhető, hogy valóban hideg-, mocsok- és fájdalomérzetet kelt, nem csupán a színpadi alakban, hanem magában a színészben is. Minden érzés és érzelem testi próbatétel a színész számára, semmi sem jelzészerrű, minden a valóságával ráz meg. Az előadás borongó szépsége ősi és barbár, csakúgy, mint a világ, amelyről szól. Az emberiség vágóhíd-ra vitt állatokat idéz, melyeket minden irányból - a mennyből és a földről - halálos félelem vesz körül. Más világ sem az álmokban, sem az emlékekben nem létezik.

TOMASZ KUBILIOWSKI
Lengyelország

Nekrosiuš *Hamletje* hatalmas jéghegyként emelkedett ki az óceánból. Ez a *Hamlet* egy örült munkája, ugyanakkor egy gyakorlott színházi mesteré, látnoké, aki elképesztő józansággal figyeli a világot, és tökéletesen átlát az emberi lélek hiúságán.

Az előadás kettős koncentrációt kíván a nézőtől, kiélezi érzéseinket - úgy érezzük, hogy szemünk és fülünk szokatlanul élesen fogadja be a hatásokat, mintha hallucinálnánk vagy álmodnánk.

BEATA GUCIALSKA
Lengyelország

Egy ilyen *Hamlet*-előadás teljes zűrzavart okoz az emberi tudatban. Feje tetejére állít mindent, amit eddig tudtunk vagy gondoltunk.

Csak nagyon bölcs és szabad ember lehet olyan nagyvonalú, mint Nekrosiuš. Az előadást nézve nem az a legmeghökentőbb, amit

már régóta tudunk, nem az, hogy a rendező ennyire kivételes tehetség, hanem az, hogy fogalmunk sem volt, milyen darabot írt valójában Shakespeare.

MARINA ZAJONC
Oroszország

Mostantól a fiatal generációk csupán az Andrius Mamontovas által megformált *Hamletre* fognak emlékezni. Ezzel az előadással a litván színház büszkén léphet át a XXI. századba. Felmerült., hogy a negyedik LIFE-fesztivál még a megnyitás előtt bezárja kapuit, mivel a litván *Hamleten* aligha tehet túl bármi.

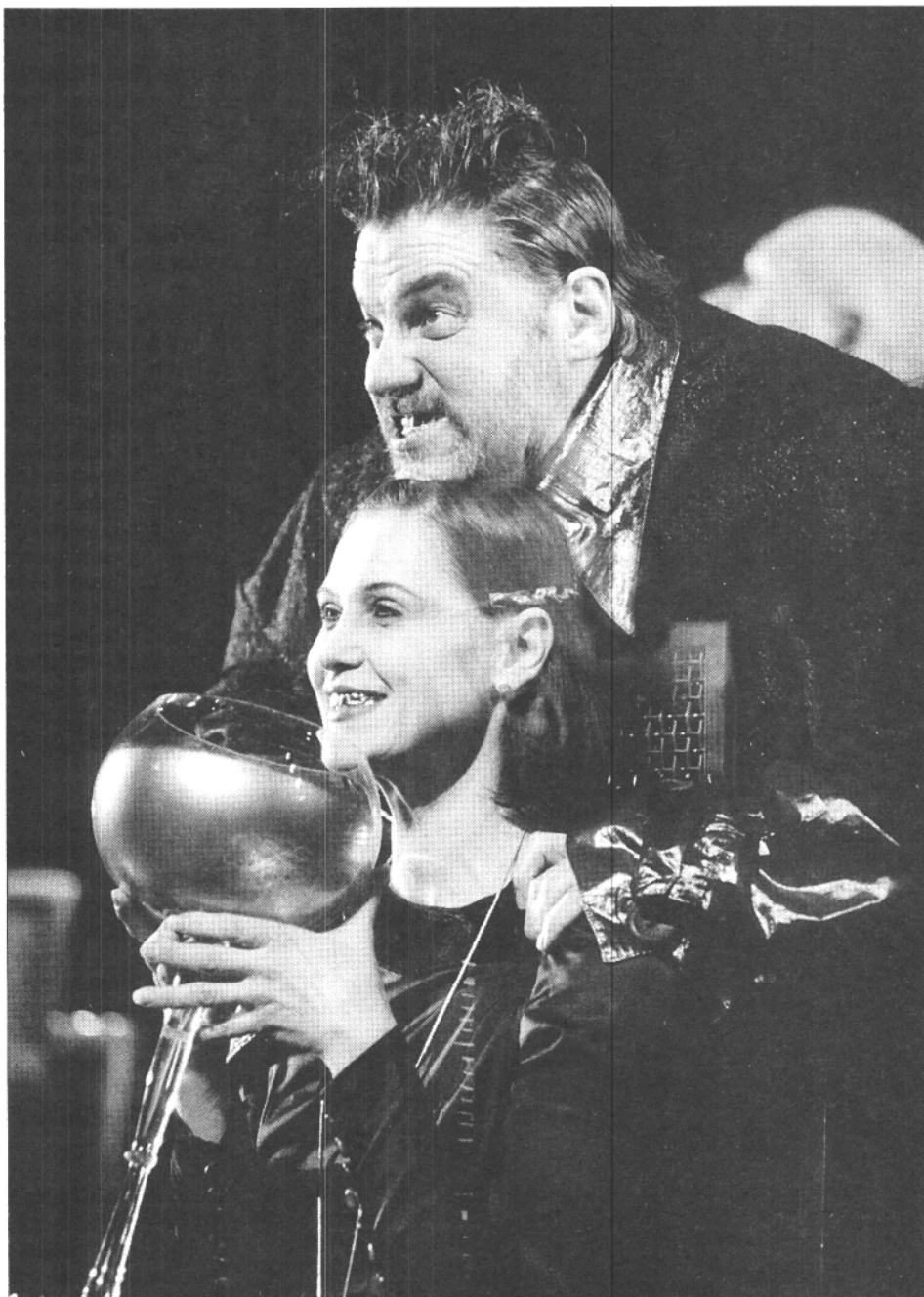
JULIJUS LOZORAITIS
Litvánia

Először az oroszok, utána a Nyugat kiáltotta ki Nekrosiušt színházi csodának, abban az időben, amikor az elfáradt nyugati színház éppen új színházi zárandokhelyeket és új színházi szenteket fedezett fel magának a javában rozsdásodó vasfüggöny mögött: Lev Dogyint Szentpétervárott, Silviu Purcaretét a romániai

Craiovában, Tomaz Pandurt a szlovéniai Mariborban, Tadeusz Kantort Krakkóban és Anatolij Vasziljevet Moszkvában. A vilniusi Nekrosiuš, akit ugyancsak besoroltak a Kelet-ről jött új színházi csodatévők közé, egészen sajátos unikumnak mutatkozott: olyan rendező ő, aki túlságosan elmélyed a maga képi világában, és túlságosan belesüpped a maga lelki tájaiba, hogysem a színpadon politikával tördelhetne.

SIGRID LÖFFLER
Die Zeit, 1997. május 23.

A litván rendező egy apokalipszis, világégés utáni fekete-barna világot talál ki. Nem maradt más, mint por és hamu, szcenikailag sok-rétű felhasználásban, egy valamikor volt jobb világ jegyeiként. Most azonban Helsingörben jégkorszak és örök éjszaka uralkodik: a víz, minden élet alapja, *Hamlet* világában többnyire megfagyott állapotban fordul elő. A sátáni nap alatt olvadt víz csöpörög a színpadra és *Hamlet* meztelen testére, és a királyfi nem sírhat forró könnyeket apja után. Ez a Szellem

Vytautas Rumsas (*Claudius*) és Dalia Zykwienė-Storyk (*Gertrud*) (Dmitrij Matvejev felvételei)

apa egy jégtömbbe fagyasztva adja át Hamletnek a tört, a bosszú eszközét. Párhuzamos helyzetként rendezi meg Nekrosiuš az Ophelia-epizódokat. A lábfürdő, amelyet Polonius készít a lányának, hogy kiirtsa lelkéből a Hamlet iránti szerelmet, tűzforrón perzsel. A gyerekek elégnak vagy megfagnak a jelen vagy még inkább zsarnoki apáik jóvoltából.

DANIELE MUSCIONICO

Neue Züricher Zeitung, 1997. szeptember 8.

Az egyetlen évszak a sarkvidéki tél. A királyok - a valóságosak csakúgy, mint a szellem-szerűek - hatalmas szörmékbe burkolóznak, a helsingőri várfalakon az örök reszketnek a hidegtől a jeges esőben, a Szellem kezdetben csak süvítő jeges szél a fagyos világításban. Csupán fia előtt mutatkozik Hamlet király szelleme látható formában - mint fehér jeges-medveprémbe burkolt hókirály. Később majd behavazott démonként suhan át a házon, és valódi jégkristályokból álló csillárt akaszt a sátán fogaskerekű napja alá.

Az, hogy e hamleti világ központi csillagzatából folyamatosan jeges víz csöpög alá, egyszerre fenyegetés és időmérték. Valahányszor a herceg újabb ürüggyel elhalasztja a bosszút, tétova pillantása szorongva irányul felfelé, apja bosszúcsillagát keresve. A jeges atya azonban fagyosan könnyörtelen is. Kényszeríti a fiát, hogy meztelen, fagyott lábbal álljon a jégtömbön, hogy kiolvassa belőle a bosszúálló tört, majd fehér jéginget borít a félmeztelen királyfira, amely újabb Nesszozsingként félelmetesen rátapad. Hamlet rongyokban tépi le magáról ezt az inget, és fогvacogva, nyöszörögve préseli ki magából az öngyilkosságról szóló monológot: lenni, vagy nem lenni.

Nem, ez a Dánia nem a terror állama, nem politikai világ. Inkább jeges pokol a gyerekek számára, a kínzó apák és a megkínzott gyerekek családi börtöne. Az apák az ördögök, a gyerekek esküdt össelenségei.

A többi pedig nem néma csend. A többi: a szűkölő-vonító Szellem apa, aki fia holtteste

gyászát és bűnbánatát, s miközben a napból továbbra is csöpög a jeges víz, hangosan, mint a dobszó, a Szellem önmagát ostorozza. Az ostorcsapások üdvövésként hangzanak - köszöntik a meg nem jelenő Fortinbrast.

A vilniusi *Hamlet* haladóknak való. Nekrosiuš nem a szöveget rendezi meg, hanem a szöveg mélyét fordítja le a képek nyelvére, mint ahogy a teljes Hamletet sem mutatja meg. A látszatemélyesség hívei bizonyára hiányolni fogják Hamletet, a melakór bohócát, a töprengés herceget, a habozás filozófusát, a bosszú alvajáróját, a melankolikus lázadót. Amint neurotikusan agyonkínzott oidipuszi gyermekherceg ez a Hamlet a maga nemében valóban páratlan.

SIGRID LÖFFLER

Die Zeit, 1997. május 23.

Fordította: ZÖLDI GERGELY

BERTOLT BRECHT: GALILEI ÉLETE

DÜSSELDORFI SCHAUSPIELHAUS

M A G A A M E S T E R ! "

Bámulatosan aktuális előadás a düsseldorfiak *Galileije*. Arról a világról szól, amelyben mindenki uniformist visel, mindenki beöltözik valaminek, mindenki valamilyen csoportot, érdeket, ideológiát képvisel - egyedül Galileo Galilei önmaga. Egy ember, aki minden gyarlósága és gyöngesége ellenére kimozdíthatatlan a saját szellemi, erkölcsi, mondjuk így: értelmiségi függetlenségének szilárd középpontjából.

Klaus Emmerich rendezésében a címszereplő Volker Spengler egyetlen rövid jelenet kivételével mindvégig egy helyben ül, a sülyesztett járásból rákönyökölve az előszínpad közepére, mint valami hatalmas asztallapra. Az előszínpadi körszelet vastagon kirajzolt sugarai hozzá vezetnek. A Föld forgását bizonyító tudós mozdíthatatlanul trónol az emberi univerzum közepén. Deréktól fölfelé emelkedik ki a földből félmeztelenül: vállán átvetett nadrágtartója pompásan érvényesíti hatalmas sörhasát. A többiek - a da-rab összes szereplője - diákegyruhában. Svájcisapka, ing, nyakkendő, nyakkendőtü, térdzokni, térdnadrág vagy szoknya. Így öltözik a tanítvány, Andrea Sarti és Sarti asz-

szony, az édesanyja. Így öltözik a kikeményített szoknyájú, unalmas Virginia. Így öltöznék a tanácsurak, a kurátorok és a szenátorok. Így az iparosok és a bíborosok. A dózse és a pápa. Minden, jól elhatárolható csoport más-más színben. Egyesek feketében, mások kékben. A velenceiek barnák, a klerikális személyek vörösek. Csupa tanuló. Formaruhás kiscserkészek a mez nélküli (meztelen) Galilei iskolájában. (Gombrowicz *Operettjében* fordult elő utoljára a meztelenség ilyen „ideologikus”, értsd: az ideológiát el-utasító értelmezése.)

A Mester mögött iskolai tábla. Amolyan fekete, húzós, két, ellentétes irányba mozgó deszkával. Andrea Sarti „kezeli”: ha felhúzza, az így keletkezett hosszúkás nyílásban megjelennek a Galileit látogató magas rangú szereplők távcsövet nézni, ajánlatot tenni, szörnyülködni, fenyegetni.

„Tandráma”, mondhatják fitymálva a Brechtől rettegők. Az bizony. Mindazoknak, akik nem tanultak a történelemből. Akik még mindig bedőlnek az ideológiáknak, a népboldogító szövegeknek. Akik elhiszik, hogy a magyarázat kívül van, nem belülről jön. Akik nem tűrhetik a kopernikuszi fordulatot, tudniillik hogy „a mennybolt eltöröltetett” vala-

mikor a középkorban. Akik nem tudják, hogy ha azóta bárki megkérdezi, hol helyezkedik el az isten „az új rendszerben”, az sohasem az istent félti, csak a saját hatalmát.

Akik elfogadják az egyenruhás világot, sőt, örülnek, ha maguk is uniformist ölthetnek, és elveszhetnek az engedelmes tömegben.

Volker Spengler, az egykori Fassbinder-színész maga a reflektált egykedvűség, ahogy monumentális semmittevésben, mozdíthatatlanul ül a középpontban. Előtte széthányt könyvek, földgömb, egyéb intellektuális hulladék, gyümölcsöstál. Egy ellustult hedonista, akit senki sem nézne tudósnek. Elhanyagolt, pöffteget különc. Vakarja a hasát, a potentátok látogatásakor meg se fordul, nem hogy fölállna. Egyszer megy ki, amikor az inkvizíció elé hivatják. Fölkecmereg, vállára igazítja a lecsúszott hózentrágert, kibattyog. Úgyanolyan egykedvűen jön meg, miután visszavonta tanait. Andrea ráförmed: „Szerencsétlen ország, melynek nincsenek hősei.” Anélkül válaszol, hogy fölemelné a hangját: „Nem, az az ország szerencsétlen, amelynek hősökre van szüksége.” (Ungvári Tamás fordítása) Most nagy keletje van ennek a mondatnak. Mint mindig, ha az előmeneteledet, a karrieredet, esetleg az egzisztenciádat koc-